

ИЗВЪНРЕДНОСТ И ЕВТАНАЗИЯ

Целта ми е да разгледам последователно естеството на извънредното положение и на евтаназията и да се опитам, чрез съпоставяне, да определя дали и доколко двете понятия могат да са свързани, или това не е възможно.

Преживяване на смъртта

Ще започна с едно разсъждение от психологически порядък. В ситуация на тревожност, страх, болка и безсилие, в ситуация, в която човешкият разум вече не е в състояние да набави ресурс за разрешаването ѝ, възприятието за действителността започва да се променя. Идеята, че животът ни е това, което мислим, чувстваме и осезаваме, отстъпва на заден план, за да се измести от друга идея – нещо, което до този момент сме възприемали като абстрактно понятие, а именно смъртта. Идеята за смъртта започва да се проявява в сюжетна форма, с други думи, настоява да бъде допусната в действителността. Това, което сме възприемали като действително, вече не е валидно. Казано на психоаналитичен език, потисканата идея за края на живота нахлува в съзнанието, чийто опит в тази област се е изчерпвал със заместители: символизации, изгласквания, изместване, подмяна, автодеструктивност, соматизации и др.

Оформя се представа, обектна представа на нещо, което не е от познатия ни свят, нещо, което не само го надхвърля, но и го измества. Според това дали вярваме във висша сила, Бог, или не можем да го наречем божия воля или природна стихия, или още съдба, участ, среща от третия тип, *unheimlich* и т. н.

Защо се спирам на този феномен? За да посоча, че преживяването за край на живота не е преживяване, което може да бъде подготвено в процеса на самия живот. (Може би с изключение на хората с духовни практики, които до самия си край правят само това – подготвят се за прехода към смъртта, тоест стремят се да я интегрират приживе.) В болничните условия, където умират над 80% от хората, това, което се нарича „смърт“, е от биологично естество, съществуват критерии, по които се определя настъпването на смърт. От медицинско-юридическа гледна точка това е преустановяването на жизнените функции: сърдечна дейност, дишане, кръвен поток, церебрални функции. Строго медицински тези положения водят до необратимост на смъртта, макар че някои органи продължават да изпълняват функцията си. Такъв е случаят с така наречената мозъчна смърт. Това медицинско определение има важна стойност за трансплантологията: в тези случаи юридическата смърт предшества физиологичната смърт.

Допускането на обектна представа за смъртта е преходът, в който се суспендира идеята за човешки контрол, за да се приеме, че контрол не е възможен. Тоест мислимата човешка намеса от категориален порядък отстъпва пред това да се позволи, да се остави да бъде възможно излизането от един статус и влизането в друг, да се преодолее чрез движение, чрез процес излизането от едно и влизането в друго ментално състояние.

Във философията това се нарича трансцедентност, но там то се постига по мисловен, а не по сетивен път.

Ситуацията, която имам предвид, е *изживяване* на тази трансцедентност. Тя е от епифаничен порядък, екстатично изживяване в плътност на нещо, което е съществувало до момента като абстрактна идея. В текущия ни живот съществува реминисценция за тази трансцедентност – тревожността, страхът без конкретен обект. От стоиците – през Киркегор до Хайдегер и Делюз – тревожността е предмет на екзистенциалната философия.

Да приемеш да живееш в тревожност не е присъщо на много хора. Повечето от нас фиксират тревожността в конкретизирани страхови форми: или не искат да

знаят за нея, или потъват в нея. При всички случаи, приемайки тревожността за статус на човешката участ, ние приемаме да прекараме живота си в криза. Както е известно, кризата носи и възможност, и опасност. Кулминация на тревожността е страхът от смъртта, която е и пределната ни граница.

Тревожността, независимо дали я носим като душевна обремененост или като соматически недъг, е синонимна на несигурност. Обществата ни, в колективен и индивидуален план, развиват функции по ограничаване и дори ерадикиране на несигурността. Точно както смъртта е превес на ентропията, така и човешките общества са построени като механизми за намаляване на ентропията (Морис Пенге, 2001).

Нека сега видим какво има от другата страна – извънредно положение и възможно ли е то по някакъв начин да бъде свързано с евтаназията и по-общо с въпроса за доброволната смърт (каквато е и самоубийството с всичките условности, свързани с него).

Извънредно положение

Само по себе си така нареченото извънредно положение е отменяне на редове: юридически, религиозни, етически, медицински и т. н. Функциите им се суспендират и на тяхно място се установяват други редове. Те могат да бъдат предварително разписани и да се отнасят до конкретна ситуация (например евакуиране на населението при ураган) или създадени на момента. И в двата случая първичната ситуация е променена или по-скоро отменена, за да се посрещнат нуждите на новата ситуация. Тя носи в себе си непредвидимост – например поведението на населението по време на евакуация е непредвидимо: може да се стигне до грабежи, насилие и деструктивни действия, но може и да не се стигне.

С други думи, от *автопилот се преминава на „ръчно управление“* точно както става в авариралите самолети, откъдето е взет изразът. Каквито и разписани

протоколи да има, преживяването на извънредност, на криза, винаги е „ръчно управление“. Причина за това е факторът ВРЕМЕ. Няма възможност да протече достатъчно време, за да се удостовери ефективността на новите редове, да се даде възможност на хората да свикнат с тях и да ги усъвършенстват. Много важно е да се даде време и на установяването на навици, привички, традиции, които пък от своя страна са фактор за осмисляне и за създаване на култура. Едно предвидено в състояние на извънредност действие може да се превърне практика само ако му се даде време да се вкорени и интегрира в социалния ред на общността.

Така че функционирането в ситуация на „извънредно положение“ е винаги кризисно функциониране, тъй като няма достатъчно време да се създадат символизиции на случващото се. То е динамично законодаване, законодаване „в ход“, законодаване в движение. Например, ако мъртъвците се погребват в индивидуални гробове, а по време на извънредно положение се издава заповед за колективни погребения, те не могат да се интегрират като част от културата на едно общество и неговите членове илицитно ще го приемат като кощунствено, ще имат морални проблеми с тяхното практикуване и ще ги отхвърлят, докато те не бъдат символизирани по приемлив начин чрез културни форми (религиозни, медицински, юридически, етически и др.).

Какви са импликациите от това?

В *Homo Sacer II* Агамбен (2019) проследява исторически превръщането на извънредните положения в неизвънредни. Посочва и друга гледна точка, тази на Сен Боне за извънредното положение като „точка на неравновесие между публичното право и политическия факт“ (с. 14). Пресечна точка между юридическо и политическо или между правния ред и живота. Агамбен дори си служи с оксиморона „постоянно положение на спешност“ (с. 16), за да посочи, че извънредното положение става основна практика на съвременните демокрации и се „представя като доминираща парадигма за управление на съвременните държави“ (с. 16). С други думи, в управлението или по-точно в процеса на изживяването на извънредните положения или ситуации нахлува човешкото, политическото, импровизиращото, изключението. Днес вече не се говори за

кризи, а за управление на кризи, което всъщност е интегриране на кризисното в протичането на ситуациите. Един възможен извод е, че извънредното положение е негативно, без собствено съдържание понятие, нещо като ключ към вратата на човешката отговорност, или ... на човешката безотговорност.

Не може да се подмине без внимание, че в съвременния живот все повече нахлува виртуална сигурност. Нейна основна характеристика е свръх динамиката: светкавична информация, достъп до данни, следене на събития „на живо“, медийно огласяване и коментирание на противоположни и изключващи се гледни точки, смесване на експертни и всекидневни гласове, бързо произтичащи политически решение и т. н. Видно е, че по силата на тази динамика тя отменя сама себе си. Често, за да не се каже постоянно, крайната точка на информираност оставя ползвателя в изходно положение. Случващото се и онова, което то поражда като преживяване, започват да доминират всяка категориалност, всеки опит да се внесе ред и да се намали ентропията в системата. Вместо повече разбиране се набавя повече преживяване. Парадоксално, динамиката на информиране суспендира обществени редове и въвежда интензивно преживяване без зададена координатна система.

Така че може да се заключи, че съвременният начин на живот, животът в електронната и вече квантова епоха сам по себе си е съставен от всекидневни извънредни положения.

Евтаназия

Сега може по-ясно да се види какви са пресечните точки между извънредно положение и евтаназия. Ако съществува израз „индивидуално извънредно положение“, то неизбежно е свързано с преживяване на тревожността, свързана със смъртта в едно общество на нестабилизирани гледни точки извън координатна система.

Евтаназията е практикувана и като поемане на лична (оповестена или не) отговорност, и като колективна. Тук тя е разгледана като феномен, а не от гледна

точка на въпроса за легализацията и практикуването ѝ в някои страни. Евтаназията е била практикувана от древни времена (избяване от предсмъртните мъки) и преди да е била узаконена в Холандия и Орегон. Ще бъде практикувана и там, където не е законодателно решена или пък не е назовавана по този начин. Така че въпросът КАК ще се извърши е по-лесен за решаване, доколкото е исторически интегриран в практиките.

Както видяхме, извънредното положение не притежава потенциал да допринесе за намаляване на тревожността, на липсата на ориентация или за редуциране на ентропията в системите. Тъкмо обратното на това, за което се създава (да внесе ред в безредието), психологически то се преживява като влизане в режим на произвол, тъй като липсват символизации. Институираното като колективно извънредно положение винаги се преживява на микроатомизираното ниво на индивида.

Въпросът КАК да се посрещне извънредната ситуация отстъпва на заден план пред въпроса КОГА да настъпи тя, това ли е правилният, точният момент? В една дискусия за евтаназията отпреди повече от 10 г., където повдигнах въпроса за точния момент за извършването на евтаназия, Христо Тодоров (2005) допълни и нещо съществено – въпросът КОГА е свързан с въпроса ДАЛИ. Ако сме в състояние да се запитаме кога е моментът да се преустановят жизнените функции на близкия ни, неминуемо си даваме време и да се запитаме дали този акт да бъде извършен. Поemanето на лична отговорност не може да бъде отменено от извънредността

Като извод в това изложение мога да кажа, че без режим на извънредност, без отменяне на съществуваща в момента нормативност евтаназия не е възможна. Същевременно обаче каквато и норма да се въведе във връзка с практикуването ѝ (както е в някои държави в света), тази норма проблематично и бавно се символизира, поради което се приема като временна, като единичен акт за този или тези, които стават извършители. Човешката история притежава такава фигура – фигурата на палача, – която е особена. Неговото социално място в общността е

много специално, но то все пак му е осигурено, то е част от символния ред. Самият палач е олицетворение на извънредност. Той е белязан с особеност, неотменима до смъртта му. И я носи като стигматизираща социална роля заедно със семейството и рода си. И в съвременния свят при екзекуции, каквито все още се практикуват, е обособено единично или колективно тяло, което да извърши акта на „даване на смърт“. В книгата си *Даване на смърт* (1999) Дерида слага акцент върху мълчанието на Авраам пред семейството му относно жертвоприношението на сина му Исаак. Вместо да огласи извънредността на поисканото от Бог действие, Авраам поема сам и в мълчание пътя към планината Мория.

Съвременните общества правят всичко възможно, за да дезиндивидуализират поемането на отговорност при подобен акт, но независимо от това той си остава политически, човешки акт на „ръчно управление“ на конкретен случай.

Когато при извънредно положение се отменят съществуващи до момента редове, за да се отвори път на реакция според обстоятелствата, на неговото място се появява друг дневен ред, който е обявен за временен. Именно тази временност на новите редове е проблематична. Исторически погледнато, според прегледа на Агамбен (2019) съвременните поствоенни общества са изградени с реликти от въведени по време на революции, войни и следвоенни положения нормативни редове, които бележат устройството им. Тоест те сами са се отменили в качеството си на „извънредни“ и са се влели в дългосрочна нормативност. Дали са си време.

И накрая ми се иска да завърша с един пример от много хубавата книга на Даниел Дефо *Дневник на чумавата година* (1983). По време на Лондонската чума властите вземат различни решения за ограничаване и регулация на епидемията, сред които е да се затварят къщи, в които има чума. Къщите се пазят денонощно от пазачи, които извършват и снабдяването на затворените (доставят храна и лекарства, поща и др.). Никой няма право да влиза или да излиза от къщата. Докато се придържат към рамките на задълженията си, пазачите са защитени от закона в качеството си на служебни лица. Когато обаче те реагират с

раздразнение, обиждат, упражняват насилие, изобщо отнасят се немилосърдно и съчувствено, защото обстоятелствата го налагат, се приема, че действат в качеството си на частни лица и тогава могат да им се налагат санкции (уволнение, глоби, наказания и др.).

Тази наглед малка подробност в разказа на Даниел Дефо прокарва интересно категориално разграничение. Кога едно лице действа като служебно и кога като частно? Последователно, едновременно, алтернативно?

Тук отново се експлицира времево измерение. До определен момент при определени условия някой е служебно лице. От определен момент при други условия той или тя е частно лице. Въпросът е кога някой е едното и кога – другото?

Или КОГА и ДАЛИ си струва едно положение да се обяви за извънредно и достатъчен ли е този акт за осигуряване на общественото благополучие?

ЛИТЕРАТУРА

Пенге, М. (2001) *Доброволната смърт в Япония*. С.: ЛИК.

Агамбен, Д. (2019) *Ното Sacer II. Извънредното положение. Stasis*. С.: Критика и хуманизъм.

Тодоров, Хр. (2005) *Евтаназията, възможна ли е легализацията ѝ в България. Граждански конвент за промени в конституцията*. С.: ИОО.

Derrida, J. (1999) *Donner la Mort*. Paris: Galilee.

Дефо, Д. (1983) *Дневник на чумавата година. Мол Фландърс*. С.: Народна култура.